

Minima Moralia kulttuurivastaisuuden aikakaudella

TANELI VIITAHUHTA

Minima Moralia yleislääkkeenä

Minima Moralian filosofisten fragmenttien kirjoittaminen ajoittuu vuosien 1944 ja 1947 välille, jolloin Theodor Adorno vielä eli Yhdysvalloissa melko tuntemattomana natsien maanpakoon ajamana saksanjuutalaisena intellektuellina. Kun Suhrkamp-kustantamo julkaisi kirjan vuonna 1951, Adornosta oli jo hyvää vauhtia kehittymässä se ajattelija, jollaisena hänet tultiin tuntemaan 1960-luvulla: tuottelias kirjoittaja ja Länsi-Saksan kenties näkyvin julkinen älykkö, Frankfurtin koulukunnan kriittisen teorian puolustaja sekä tähtiluennoitsija, joka onnistui yhtä aikaa olemaan viihdyttävä, provosoiva ja hermeettinen.

Philipp Felsch kuvaa kirjassaan *Summer of Theory: History of a Rebellion 1960–1990* (2022), kuinka vastaansanomattomalla tavalla *Minima Moralia* vaikutti 1950-luvun lopulla täysi-ikäistyneihin, lapsuutensa natsismin ja pommitusten varjossa eläneisiin saksalaisiin, joilla oli intellektuaalisia taipumuksia. Felschin kirja piirtää esiin *Minima Moralian*, joka oli sukupolvensa *vade mecum*: se kulki takintaskussa ja sitä luettiin junassa ja jopa kävellessä, yleislääke, jota kuului

ottaa pieninä annoksina kaikissa tilanteissa. Se toimi myös merkinä kuulumisesta tarkemmin määrittelemättömään toisinajattelijoiden yhteisöön. Länsi-Saksan julkisen keskustelun tunkkaisuudessa ilmastossa Adorno oli erottuva hahmo. Hän pakotti filosofisen ajattelun tasolle, jolle edelleen hyvin autoritäärisessä ja vain näennäisesti välinsä lähihistorian kanssa selvittäneessä yhteiskunnassa harva uskaltautui. Peter Gente, joka myöhemmin perusti poststrukturalisteja ja situationisteja julkaisseen Merve-kustantamon, kertoo haastattelussa, että hänen ”erittäin antisemitistinen” äitinsä haistoi kirjassa ”juutalaista kumouksellisuutta”. (Felsch 2022.)

Adornon *Minima Moraliassa* kehittelemän analyysin mukaan luonnonhallinnan ja luokkayhteiskunnan historiallisesti kehittynyt väkivalta on myöhäiskapitalismin aikakaudella alkanut pakkautua yksilöiden sisään eräänlaisina sedimentteinä, jotka ovat räjähdysherkkiä ja vain odottavat purkautumistaan. Teknologisesti kehittyneissä tuotantovoimissa konkretisoituva mahti ajautuu yhä selvempään ristiriitaan ihmisten

tyydyttämättömien tarpeiden kanssa, ja tämän ristiriidan vääjäämätön kärjistyminen on meneillään olevan epookin määrittävä piirre. Nationalistista ideologiaa heijastava korkeakulttuuri ja kaupallinen massakulttuuri pyrkivät molemmat kääntämään huomion toisaalle tästä ristiriidasta ja sen aiheuttamasta kärsimyksestä. Tarvittaessa yritykset ilmaista näitä voimia myös sensuroidaan. Max Horkheimerin ja Adornon *Valistuksen dialektiikan* (1944/47) mukaan liberalistinen ajattelu hyväksyy hienovaraisen tukahduttamisen ja tarvittaessa suoranaisen repressionkin tuotannollisen potentiaalin ja kärsimyksen jatkuvuuden välisen ristiriidan peittämiseksi, mutta kirjan perusviesti kuuluu, ettei liberalismin ole tarjota vaihtoehtoa. Siihen sisältyy vaara, että se muuttaa muotoaan ja alkaa ilmentää tämän ristiriidan kaikkein väkivaltaisimpia tendenssejä, kuten natsismissa tapahtui. Vuoden 1969 uusintapainoksen esipuheessa kirjoittajat liittävät tämän vaaran ajankohtaisiin konflikteihin ”kolmannessa maailmassa ja totalitarismin uuteen nousuun” (Horkheimer ja Adorno 2008, 9).

Potentiaalisten tuhovoimien kasautuminen asettaa teollisesti kehittyneelle ”hallinnoidulle maailmalle” rakenteellisen haasteen. Adornon näkemykset toisen maailmansodan jälkeisestä aikakaudesta olivat jo sodan loppuhetkillä erittäin skeptisiä. Sodanjälkeinen kulttuuri kohtasi valtians haasteen natsien toteuttaman kollektivismin vastustamisessa (Adorno 2002, 386). Adorno suuntasi vuodesta 1949 alkaen näkemyksensä ennen muuta länsisaksalaiselle opiskelijapolvelle ja toi kriittistä teoriaa laajemmin tunnetuksi kansakunnan sisäisen selvitystyön aikana. Tämä näkyi myös hänen painotuksissaan. Adorno kannatti tilintekoa menneisyyden kanssa, demokraattisen järjestelmän mahdollistamien instituutioiden hyödyntämistä rauhanajan puitteissa sekä taiteellisen ja tieteellisen työn autonomiaa. Adornon analyysi ei enää juuri muuttunut *Minima Moralian* väitteestä: katastrofien ja kansanmurhien toistumiselle ei hänen mukaansa ole mitään sisäsyntyistä, kulttuurista tai historian ”edistykseen” liittyvää estettä.

Julkisena intellektuellina Adorno ei suostunut olemaan puhumatta ”köydestä hirttäjän talossa, vain koska se voisi herättää kaunaa” (Adorno 1998,

89). Hän piti Auschwitzin muistamisen imperatiivia esillä myös joukkotiedotusvälineissä, eikä arkaillut haastaa niitä akateemisia ja yhteiskunnallisia merkkihenkilöitä, joiden ura oli jatkunut katkeamattomana yli natsiajan, kuten esimerkiksi antropologi Arnold Gehleniä, jonka kanssa Adorno debatoi useaan otteeseen (vrt. Klinger 1998; Immanen 2024, 341–342). Adorno antoi ymmärtää, että Gehlenin kaltainen *Mittläufer*, kansallissosialistisen puolueen jäsen, joka ensin oli ottanut juutalaisen akateemikon emigroitumisen myötä vapautuneen oppituolin itselleen (Adornon opettajan Paul Tillichin) ja joka sodan jälkeen oli alkanut teoretisoida ”ihmisen olemuksesta”, käänsi huomionsa pois siitä miten tiettyä ”ihmisyyttä” tuotettiin hallinnon funktiona ja kuinka tutkijan omat näkemykset soveltuivat hyvin tähän tarkoitukseen. Tässä yhteydessä Adorno kritisoi ”sisälöstä tyhjennettyä heideggerilaisuutta” myös filosofian ulkopuolella (Adorno 2019, 119–125).

Adorno lähti liikkeelle siitä, että kaikki yleiskäsitteet, jotka on saavutettu määrittelyn kautta, kantavat jälkiä tästä määrittelystä omassa rakenteessaan, eivätkä siis ole historiattomia. Tämän perusteella myös ”ihminen” tuli ymmärtää kontekstuaaliseksi kategoriaksi, joka oli muovattu tietyistä intresseistä käsin, eikä sen yhteiskunta-teoreettista käyttöä voinut palauttaa näennäisen yhtenäiseen käyttäytymistieteelliseen perustaan. Samalla Adorno tietoisesti nosti tietyt kriittiset diskurssit etusijalle, kuten puhuessaan sosiologian peruskäsitteistä. Hän toteaa puheenvuorossaan ”Sociologia ja Empiirinen tutkimus”, että ”työ- jaollisen yhteiskunnan käsite on [...] yleisempi kuin kapitalistisen yhteiskunnan käsite. Se ei kuitenkaan ole olennaisempi vaan epäolennaisempi käsite, sillä se kertoo vähemmän ihmisten elämästä ja siitä mikä tätä uhkaa” (Adorno 1991, 149).

Adorno ja opiskelijaliike

Länsi-Saksan uusvasemmiston nousu 1960-luvun alussa tapahtui Adornon ajatusten innoittamana ja hänen auktoriteettinsa myötävaikutuksella. Hänestä tuli nousevan opiskelijaliikkeen henkinen isäkahmo ja Frankfurtista liittotasavallan kriittisen ajattelun napa. Tämä ei ollut yllättävää, sillä

instituutti oli uudelleenrakennettu vapaan tutkimuksen periaatteen ympärille ja Adorno ilmaisi heti palattuaan vanhalle mantereelle suurta innostusta havaitessaan opiskelijapolven kykenevän teoreettiseen paneutuneisuuteen, minkä hän oli jo ”luullut kadonneen maan päältä” (Kraushaar 1998, 19). Uusvasemmiston vahvistuessa tietyt ongelmakohdat alkoivat kuitenkin piirtyä esiin. Etenkin Adornon haluttomuus ajatella sosialistista blokkia mitenkään oleellisesti erilaisena kapitalistiseen nähden ja hänen epäilynsä hyvinvointivaltion pyyteettömyyttä kohtaan alleviivasivat, että hänen keskeiset yhteiskuntateoreettiset tulkinsa liittyivät toisen maailmansodan aikana muotoutuneeseen kriittisen teorian kontekstiin. Hänen näkemystään myöhäiskapitalismista aukottomana systeeminä ei voi täysin erottaa Friedrich Pollockin valtiokapitalismiteoriasta (vrt. Cook 1998). Adornon mukaan liberalismi on hajonnut talouden ohjausperiaatteena, mutta jatkaa elämänsä ”eräänlaisena antropologiana” (Adorno 2024, 31; ks. Viitahuhta 2023b, 176–177).¹ Lisäksi Adornon jyrkät väitteet, joiden mukaan kapitalismin ulkopuolelle ei voi astua edes ”prefiguratiivisesti”, oman elämän valinnoissa, luonnollisesti ärsyttivät uusvasemmistoa. Adorno näki Länsi-Saksan ”talousihmeessä” huolestuttavia piirteitä, ennen muuta keinon hukuttaa lähihistorian kriittinen tarkastelu elintasonousun mahdollistamaan shoppailuhiprakkaan, minkä tähden hän ei käytännössä hyväksynyt konsumerismia.

1960-luvun puolivälissä ns. suuren koalition aikaan Adorno tuki sosialistisen opiskelijaliikkeen ja APO:n (*Außerparlamentarische Opposition*) kamppailuja, yhtyen niiden esittämään kritiikkiin (tuolla hetkellä vasta debatoitujen) poikkeuslakien vaarallisuudesta sekä näkökohtiin yliopiston ja tuomioistuinten uudistamisen välttämättömyydestä. Opiskelijoiden ja ammattiliittojen yhteenliittymä oli vahvimmillaan vuosina 1967 ja 1968, minkä jälkeen se koki takaiskujen sarjan, joista merkittävin oli oikeistokoalition onnistuminen poikkeuslakien läpiviemisessä keväällä 1968 (Abromeit 2010, 21–24). Adornon kiperä kritiikki vallankumousretoriikkaa kohtaan ja yliopiston autonomian puolustus palasivat hiertämään hänen ja vaikutusvaltaansa menettäneen

opiskelijaliikkeen välejä. Opiskelijat valtasivat sosiologian laitoksen Adornon instituutissa, ja tämä kutsui poliisit kampukselle. Adornon maine oli mennyt. Vaikka Adorno siis lopulta päätyi napit vastakkain ”omien opiskelijoidensa” kanssa, kuten hän Detlev Claussenin mukaan näihin aina ylpeästi viittasi, Adornon kirjeenvaihto Herbert Marcusen kanssa paljastaa, että Adorno turhautui opiskelijoihin, koska katsoi näiden jääneen kiinni mediaspektaakkelin logiikkaan, joka ajoi heitä hyödyttömiin provokaatioihin (Adorno & Marcuse 1999, 130–131; Claussen & Maiso 2018).²

Kolme kuukautta ennen täysin yllättävää kuolemaansa kesällä 1969 Adorno täsmensi *Spiegel*-lehden haastattelussa, mitä hän tarkoitti aiemmin televisiossa sanomallaan kommentilla, ettei hänen kehittämäänsä kriittistä mallia voi ”toteuttaa Molotovin cockteileja heittämällä”. Adorno kertoi jatkavansa keskeytyksettä ja ”vailla häpeää” *Esteettisen teorian* kirjoittamista. Hän luonnehti itseään ”teoreettiseksi ihmiseksi, jolle taiteelliset päämäärät ovat erottamattomasti kietoutuneet yhteen teoreettisen ajattelun kanssa”. Hän myös käytännössä vähätteli omia yhteiskunnallisia saavutuksiaan väittämällä, ettei koskaan ole pyrkinyt ”välittömään poliittiseen toimintaan” ja on ainoastaan ”tuonut tietoisuuteen joitain teemoja” (Richter 2010, 233; 238). Kun Adornon postuumisti julkaistu *Esteettinen teoria* ilmestyi vuonna 1970, se ei saanut vastaakaikua juuri millään puolella.³ Opiskelijaliike hajosi, Frankfurtin instituutti autioutui nuorempien tutkijoiden vaihtaessa maisemaa ja Adornon aikakausi päättyi miltei yhtä äkillisesti kuin oli alkanutkin. Niin teorian ja poliittisen toiminnan dialektista yhdistämistä, *praxista*, vaatineet aktivistit kuin järjestelmällisempää filosofista otetta odottaneet lukijatkin katsoivat Adornon päätyneen umpikujaan (vrt. Krahl 1974, 164–167; Buck-Morss 1977, 185–190).

Kriittisen teorian seuraava sukupolvi (Jürgen Habermas, Axel Honneth ja Seyla Benhabib) vei teoriaa suuntaan, joka kolmenkymmenen vuoden ajan perustui eronteolle Adornon positiosta. Tämän position hahmottaminen oli kuitenkin paikoin melko pinnallista. Viimeaikainen kehitys, kuten Rahel Jaeggin paluu vieraantumisen

teemaan ja Anita Charin uusliberalismikritiikki esineellistymisteorian pohjalta tai Nancy Fraserin kannibaalikapitalismin teoretisointi ovat eräänlaista sillanrakennustyötä Frankfurtin koulukunnan ensimmäisen sukupolven suuntaan (ks. Chari 2015, Jaeggi 2015; Fraser 2024). Taidefilosofian kysymyksiä laajasti ottaen adornolaisesta näkökulmasta on avantgarden puitteissa käsitellyt John Roberts (2015) ja marxilaisen arvoteorian kannalta Dave Beech (2015).⁴

Miten sitten lukea *Minima Moraliaa* tänä päivänä? Adorno itse ehdotti avaimiksi Hegelin lukemiseen, että emme ”määrällisiä kuolleita paikoilleen, jotta voisimme korottaa itseämme”, vaan kysyisimme yksinkertaisesti, mitä oma aikamme tarkoittaa tälle ajattelijalle (Adorno 1993, 1). Ehdotus ei ole aivan helppo, sillä kuten Adornon oma Hegel-kritiikki osoittaa, se vaatii tarkkaa erontekoa käsiteltävän tuotannon eri aspektien välillä. Tätä olen tiiviisti hahmotellut yllä. *Minima Moralian* johdannossa Adorno kritisoi, että Hegel ”väistämättä jää liberalistisen ajattelun vangiksi” ja hegeliläinen ”erityisyyden likvidointi” kääntyy totalitarismin aikakaudella väistämättä taipumukseksi sentimentaaliisiin ”surunvalitteluihin” ja ”valitusvirsiin maailmanmenosta” (Adorno 2024, 16–17). Adorno pyrkii seuraamaan mahdollisimman yksilöityneitä, mikroskooppisia kokemuksia, sitä, mitä hän Hegelin termein kutsuu ”negatiiviseksi”. Paradoksaalisesti, Adorno väittää, mitään uutta ei voida tuottaa, ellei määrittämisesti irtauduta ennalta-asetetusta ja määrittelystä, eli siitä, mihin ylipäättään ei ole mitään lisättävää. Ajallisuuden ydin, *Zeitkern*, ilmenee kyllä kokemuksessa, kun sitä seurataan tietystä mielessä passiivisesti, pakottamatta, Adorno uskoo. Tässä hengessä yritän lopuksi hahmotella kysymystä: mitä aikamme kulttuurivihamielisyys tarkoittaa Adornolle?

Kulttuurivihamielisyys ja kulttuurin kaksoisluonne

Tietoisuutemme on tullut – tai ainakin silmillemme on lävähtänyt – 15 vuotta lainehtineen talouskriisin jälkeen yhä selvemmin, että uusliberalismin opinkappaleisiin sitoutunut politiikka

ei kykene muuttumaan aikojen mukana. Vaikka toimia ja aloitteita ekologisen jälleenrakennuksen suuntaan on olemassa, nämä eivät ole keskeisiä projekteja. Jatkuvan kasvun ideologia puskee kohti materiaalisia rajojaan piittaamatta törmäyksestä, jota jo elämme. IPCC:n raportit kertovat vuosi vuodelta selvemmin sanoin, että elämäntapamme on kestävä ja laajaa talouden ja politiikan sfäärit ylittävää suunnittelua vaadittaisiin. Poliittinen päätöksenteko on kuitenkin Suomessakin vahvasti lukittu neljän vuoden sykleihin, joiden heijatus vuorotellen eri suuntiin pitkäjänteinen työskentely ekokatastrofin torjumiseksi ei onnistu. Materiaalinkulutusta tulisi vähentää, biodiversiteettia vahvistaa ja kiertotalouden rakenteita tukea pysyvästi ja jatkuvasti.⁵ Näiden toimien sijaan kohtaamme tällä hetkellä parlamentaariseksi naamioituneen oikeistoradikalismien haasteen. Taloudellisesti epätarkoituksenmukainen polarisaation kärjistäminen suhdannetilanteesta ilmeisen riippumattomalla talouskurin monotonisella keinovalikoimalla sekä tietenkin ”kriittisyudeksi” ehostettu muukalais- ja vähemmistöviha ovat viime aikoina yhä selvemmin saaneet seurakseen yleisen käänteen kulttuurivihamielisuuden suuntaan.

Adornon varoitus oikeistoradikalismien noususta vuodelta 1967 on siis jälleen ajankohtainen (Adorno 2020). Liberalismin ristiriitojen kritiikkona hän tuskin hämmästyisi populistien valtaannoususta. Äärioikeiston retoriikkaa analysoidessaan Adorno tunnisti miten kaksoisviestinnän keinoin puhutellaan sellaista katkeruuden affektiivista rekisteriä, jonka suoran ilmaisemisen väylät on kommunikaatiossa padottu.⁶ Uutta tässä tilanteessa saattaisi Adornon näkökulmaan nähden olla se pidäkkeettömyys ja tyydyttyneisyys, jolla vihamielisuuden ilmaisu silataan. Tilanne liittyy pitkälti autoritäärisen potentiaalin kypsymiseen algoritmien ohjaamassa ja alustojen välittämässä mikromielipideilmastossa, josta syntyy Moira Weigelin termein ”autoritäärisen persoonallisuus v 2.0” (Weigel 2022).

Syksyllä 2024 olemme saaneet kuulla uusia lukuja laajoista kulttuurialan leikkauksista. Valtiovarainministeri Riikka Purran (ps) ennen eduskuntavaaleja 2023 lausuma näkemys

kulttuurista ”luksuspalveluna”, johon ei enää ole varaa, näyttää asettaneen tahtotilan, jolla leikkauksia ajetaan. Muun muassa kaupunginorkesterien ja -teattereiden sekä museoiden leikkaukset vaikuttavat perustuvan vähintään puolittain tietoiselle politiikkalinjalle. Kirjojen arvonnalisäkannan nosto 10:stä 14:ään tekee kustannustoinnasta Suomessa entistäkin vaativamman alan, ja esimerkiksi työttömyyspäivärahan suojaosan poisto vaikeuttaa kulttuurialalla pätkissä työllistyvien ihmisten taloudellista asemaa entisestään. Tässä tilanteessa kysymys kulttuurivihamielisyyden lisääntymisestä ei ole teoreettinen, vaan erittäin käytännöllinen. Yksi tilanteen ilmauksista syksyllä 2024 on ollut suurta suosiota nauttiva kansalaisaloite, jolla vaadittiin Yleisradion budjetin lisäleikkauksia. *Minima Moralia* aukaisee tähän kärjistyneeseen tilanteeseen näkökulman, joka kenties ei aiemmin ole ollut yhtä ilmeinen. ”Lapsi pesuvedessä” -nimisessä miniesseessä Adorno kommentoi kulttuurikritiikkiä. Niin konservatiivisten kuin sosialististen kulttuurikritikoiden näkemyksiä vastaan kirjoittaen, hän tuo esiin sen, minkä tällä hetkellä tunnistamme puheeksi kulttuurista ”luksuksena”. Tämä puhe sisältää julkilausumattoman premissin. Tämän premissin Adorno muotoilee siten, että lyhytnäköisen kulttuurikritiikin mukaan ”ihmisten väliset suhteet tulisi muodostaa vain niiden aineelliseen alkuperään rajautuen ja häikäilemättä, avoimesti eri osapuolten intressit paljastaen” (Adorno 2024, 52). Tämä yritys, jos se toteutuisi, kuitenkin tuhoaisi Adornon mukaan paitsi kulttuurin elitismen ja irrallisuuden tuotannosta, myös sen, mikä kulttuurissa on ennakoimatonta: välittäjäaineen, jonka mielikuviutus vaatii tullakseen kosketuksiin todellisuuden kanssa. Adornon huomion nykymerkitys ei rajoitu siihen, ovatko kulttuurileikkaukset taloudellisessa mielessä lyhytnäköisiä. Hyvin luultavasti ne monin tavoin ovat juuri sitä. Esseiden kärki kohdistuu kuitenkin itse ekonomistisen selittämisen viimekätiseen järkevyyteen.

Adorno näkee selvän yhteyden sen välillä mitä kutsuttaisiin kulttuuriksi mielipideilmaston merkityksessä ja kulttuuriksi taiteen merkityksessä. *Esteettisessä teoriassa* Adorno teoretisoi taideteoksen kaksoisluonnetta. Yhtäältä, taideteos

kuuluu osaksi yhteiskunnallista rationaliteettia, vaihdon ja kommunikaatioon piiriin astuneena se on esine siinä missä muutkin, tavara. Toisaalta, autonomian ilmaisuna, potentiaalina, jota myöhemmät taideteokset jatkavat ja kritiikin kautta täydentävät, taideteos on ajassaan muukalainen. Paradigmaattinen moderni taideteos, jollaista Adorno puolustaa, pysyisi oman konstruktionensa nojalla avoimena: ”sen tulee olla avoin sille, miksi se haluaisi ja kenties voisi tulla” (Adorno 2006, 30).

Tätä ajatusta voi soveltaa myös kulttuuriin. Vaikka kulttuuri on tavaramuotoistunutta, banaalia ja poteroitunutta, siihen sisältyy määrittämätöntä potentiaalia, sillä se on *medium*, yhteentuleminen ja ajattelemisen alue. ”Lapsi pesuvedessä” sisältää myös Adornolle harvinaisen positiivisen näkökulman, jonka kautta hänen voi nähdä puhuttelevan ”kulttuuriväkeä” kollektiivina. Hän kirjoittaa: ”Ihmisten, jotka kuuluvat yhteen, ei pitäisi vaieta aineellisista intresseistään eikä vajota niiden tasolle, vaan ottaa ne harkitusti mukaan suhteisiinsa ja siten päästä niiden yli” (Adorno 2024, 53).

Adornon vahva sitoutuminen modernismiin on varmasti ongelmallista, mikä ei johdu vähiten siitä, että kolonialismi, joka mahdollisti modernismin, jää hänen teoriassaan näkymättömiin. Kulttuurin ryöstäminen siirtomaista loi perustan 1800-luvun uusille eurooppalaisiin taidevirtauksille. Sosiologi Anibal Quijanon termiehdotus *moderni/koloniaalisuus* on osuva sikäli, että se osoittaa Adornon suosiman korkeamodernistisen näkökulman sokean kohdan: näihin taidemuotoihin sisältyy erityisiä ja ei-yleistettäviä väkivaltaa ja alistamisen muotoja.⁷ Kolonialismi ei tule esiin Adornon ajattelussa kuin marginaalisesti. Tämä ei tee tyhjäksi sitä, että taiteilijoiden kollektiivisia puolustaessaan Adorno on solidaarisimmillaan. Laajasti ottaen kulttuuri edustaa yhteiskunnassa mahdollisuutta kokeilla ja ajatella toisin. Huolimatta rajoitteistaan, kulttuurilla on kaksoisluonne, joka sisältää emansipatorisen ulottuvuuden. Tämän ajatuskulun tuominen poliittiseen keskusteluun olisi arvokasta.

Minima Moralian kääntyminen taiteen puoleen on kirjan fragmenttien ehkä

vaikeaselkoisinta aluetta. Niissä Adorno jatkaa katkennutta debattiaan Walter Benjaminin kanssa taiteen uusinnettavuudesta ja taideteoksen ”omasta ajasta”, teoksen ”aktualisaation” tai tunnistettavuuden hetkestä, joka määrittyy historiallisesti. Benjaminin ajattelu vaikutti Adornoon syvästi, ja ajoittain vaikuttaa siltä, että Adorno onnistui puolustamaan järkiparakaansa Benjaminin ennakoimattomia ajatuksia vastaan vain loihdimmalla oman historianarratiivinsa, joka ylikorostaa modernin merkitystä. Ehkä Adornokin oli tässä mielessä jonkinlainen tarinankertoja, josta Benjamin kirjoittaa ”Tarinankertoja”-esseessään. Modernin maailman jatkaessa mailleen menoa, on ehkä oikein lukea *Minima Moralia* adornolaisella lioittelulla ja nähdä siinä aivan toisesta ajasta ja kulttuurista ryöväyty papyrus. Ehkä se vielä sisältää ”siemeniä, jotka maattuaan tuhansia vuosia lukittuna pyramidin ilmatiiviissä kammiossa ovat tähän päivään asti säilyttäneet kasvuvoimansa” (Benjamin 2014, 112). ■

VIITTEET

- 1 Adornon ja Foucault'n hyvinvointivaltiokritiikkien vertailusta, ks. Cook 2018, s. 93–95.
- 2 Adorno ja Marcuse tulksivat teorian ja praxisen suhdetta eri tavoin, mutta paikoin Marcusen näkemykset eroavat Adornosta vain pikkiriikkisen. Esimerkiksi yhdysvaltalaisista antiautoritääristä liikehdintää näkyvästi tukenut Marcuse kommentoi: ”minä olisin jättänyt opiskelijat istumaan sinne ja antanut jonkun toisen soittaa poliisit” (Adorno & Marcuse 1999, 125).
- 3 Olen kirjoittanut kirjan aikalaisvastaanotosta sen suomennosta käsitellessäni, ks. Tuominen 2009.
- 4 Analyysini Beechistä, ks. Viitahuhta 2016.
- 5 Näitä tavoitteita on käsittelety BIOS-kollektiivi, ks. Toivanen ym. 2024.
- 6 Perussuomalaisen kaksoisviestinnän tulkinnaani Adornon autoritäärisyysteorian pohjalta, ks. Viitahuhta 2023a.
- 7 Moderni/koloniaalisuus suhteessa valistuksen dialektiikkaan, ks. Tarvainen (2021, 86).

KIRJALLISUUS

- Abromeit, John (2010) ”The Limits of Praxis: The Social-Psychological Foundations of Theodor Adorno's and Herbert Marcuse's Interpretations of the 1960s Protest Movements”. Teoksessa *Changing the World, Changing Oneself*. Toim. Belinda Davis ja muut. New York: Berghahn Books, 13–40.
- Adorno, Theodor W. (1991) ”Sosiologia ja empiirinen tutkimus.” Teoksessa Adorno, Max Horkheimer ja Herbert Marcuse, *Järjen kritiikki*. Käännös Jussi Kotkavirta. Tampere: Vastapaino, 147–167.
- Adorno, Theodor W. (1993) *Hegel. Three Studies*. Käännös Shierry Weber Nicholsen. Cambridge, Mass: The MIT Press.
- Adorno, Theodor W. (1998) *Critical Models. Interventions and Catchwords*. Käännös Henry W. Pickford. New York: Columbia University Press.
- Adorno, Theodor W. (2002) ”What National Socialism Has Done to the Arts”. Teoksessa *Essays on Music*. Toim. Richard Leppert. Käännös Susan H. Gillespie. Berkeley: University of California Press, 373–390.
- Adorno, Theodor W. (2006) *Esteettinen teoria*. Käännös Arto Kuorikoski. Tampere: Vastapaino.
- Adorno, Theodor W. (2019) *Vorträge 1949–1968. Nachgelassene Schriften. Ab. V, Vorträge und Gespräche, Bd. 1*. Toim. Michael Schwarz. Berliini: Suhrkamp.
- Adorno, Theodor W. (2020) *Näkökulmia uuteen oikeistoradikalismiin*. Käännös Sauli Havu. Tampere: Vastapaino.
- Adorno, Theodor W. (2024) *Minima Moralia. Ajatuksia särjetystä elämästä*. Käännös Raija Sironen ja Erkki Vainikkala. Tampere: Vastapaino.
- Adorno, Theodor W. & Marcuse, Herbert (1999) ”Correspondence on the German Student Movement.” Käännös Esther Leslie. *New Left Review* 1/233, 123–135.
- Beech, Dave (2015) *Art and Value. Art's Economic Exceptionalism in Classical, Neoclassical and Marxist Economics*. Historical Materialism Book Series Vol. 94. Leiden: Brill.
- Benjamin, Walter (2014) *Keskuspuisto. Kirjoituksia kapitalismista, suurkaupungeista ja taiteesta*. Käännös Taneli Viitahuhta ja Eetu Viren. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Buck-Morss, Susan (1977) *The Origin of Negative Dialectics*. New York: The Free Press.
- Chari, Anita (2014) *A Political Economy of the Senses. Neoliberalism, Reification, Critique*. New York: Columbia University Press.
- Claussen, Detlev & Maiso, Jordi (2018) ”Critical theory and lived experience. Interview with Detlev Claussen.”

- Käännös Alex Alvarez Taylor. *Radical Philosophy* 2.06 (Winter), 63–82.
- Cook, Deborah (1998) "Adorno on Late Capitalism. Totalitarianism and the Welfare State." *Radical Philosophy* 089 (May/June), 16–26.
- Cook, Deborah (2018) *Adorno, Foucault and the Critique of the West*. Lontoo: Verso.
- Felsch, Philipp (2022) *The Summer of Theory: History of a Rebellion, 1960–1990*. Kääntänyt Tony Crawford. Cambridge: Polity Press.
- Fraser, Nancy (2024) *Kannibaalikapitalismi — Miten päästä eroon järjestelmästä, joka syö demokratian, hyvinvoinnin ja maapallon*. Suom. Sauli Harju ja Danika Harju. Tampere: Vastapaino.
- Immanen, Mikko (2024) "Jälkisanat. Adornon 'surullinen tiede.'" Teoksessa Adorno 2024, *Minima Moralia*. Tampere: Vastapaino, 327–348.
- Jaeggi, Rahel (2015) *Alienation*. Käännös Frederick Neuhauser. New York: Columbia University Press.
- Klinger, Gerwin (1998) "Arnold Gehlen – Theoretiker der Führung und Mitläufer." Teoksessa Helmut König (toim.) *Der Fall Schwerte im Kontext*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 126–137.
- Krahl, Hans-Jürgen (1974) "Political Contradictions in Adorno's Critical Theory." *Telos* 21, 164–167.
- Kraushaar, Wolfgang (1998) *Kritische Theorie und Studentenbewegung. Von der Flaschenpost zum Molotowcocktail*. Bd. II. Hampuri: Rogner & Bernhard.
- Richter, Gerhard (2010) "Who's Afraid of the Ivory Tower? A Conversation with Theodor W. Adorno." Teoksessa Gerhard Richter (toim.) *Language without Soil, Adorno and Late Philosophical Modernity*. New York: Fordham University Press, 227–238.
- Roberts, John (2015) *Revolutionary Time and the Avant-Garde*. Lontoo: Verso.
- Tarvainen, Antti (2021) "Innovaatiotalouden moderni/ koloniaalisuus." *Tiede & edistys* 46:1–2, 86–94.
- Toivanen, Tero, Järvensivu, Paavo & Lähde, Ville (2024) "Ekologisen jälleenrakennuksen haaste." Teoksessa *Talouskuri tuli Suomeen*. Toim. Janne Autto. Tampere: Vastapaino, 117–241.
- Tuominen, Taneli (2009) "Onko yhä oltava ehdottoman moderni? Huomioita Esteettisestä teoriasta." *Tiede & edistys* 34:2, 150–161.
- Viitahuhta, Taneli (2016) "Taiteen ja talouden arvot (Dave Beech: Art and Value)." *Tiede & edistys* 41:4, 354–360.
- Viitahuhta, Taneli (2023a) "Adorno on Authoritarianism and Its Transformations in the Current Far-Right Discourse." *Monitor ISH XXV/1*, 46–66.
- Viitahuhta, Taneli (2023b) "Jälkihuomioita." Teoksessa Friedrich Pollock: *Valtiokapitalismi. Kohti kriittistä teoriaa kapitalismin muutoksesta*. Suom. Taneli Viitahuhta. Helsinki: Tutkijaliitto, 167–198.
- Weigel, Moira (2022) "The Authoritarian Personality 2.0." *Polity*. 54:1, 146–180.